

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Галина Іваниця

Інтернет-
підтримка

УКРАЇНСЬКА МОВА та ЧИТАННЯ

Частина 1

3 клас

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *М. Вербицького*
Слова *П. Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

МАЛИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
ГЕРБ
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ПРАПОР
УКРАЇНИ

Галина Іваниця

УКРАЇНСЬКА МОВА та ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Харків
Видавництво «Ранок»
2020

УДК 811.161.2:28.4 (075.2)

I-19

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна

Ілюстрації художниці *О. В. Зеркалій*

Іваниця Г. А.

I-19 Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закл. заг. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Галина Іваниця. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020.

ISBN 978-617-09-6274-4

УДК 811.161.2:28.4 (075.2)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6300-0
ISBN 978-617-09-6274-4 (Ч. 1)

© Іваниця Г. А., 2020
© Зеркалій О. В., ілюстрації, 2020
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

Зміст

Передмова.....5

ПОДОРОЖУЄМО І ВІДКРИВАЄМО СВІТ.....6

Мова і мовлення. Одиниці мови.

Письменність — уміння читати й писати.

Особливості читання творів різних жанрів7

...> *Дмитро Павличко. Рідна мова.*7

...> *Олена Пчілка. Як швидко літо проминуло!*11

...> *Польовий цвіркун і монета (За Б. Ферреро)*13

...> *Василь Симоненко. Подорож у країну Навпаки*14

...> *Валентина Вздольська. Потяги*

Лексичне значення слова. Речення. Текст. Культура мовлення. Малі фольклорні форми: загадки, прислів'я, приказки.....18

...> *Дмитро Білоус. Слово — старовинна будова*18

...> *Скажи людині: «Доброго дня!» (За В. Сухомлинським)* ..19

...> *Петсон, Фіндус і намет (За С. Нордквістом)*23

Форма слова. Будова слова.

Малюнок, фотографія, плакат як джерело інформації.

Виразне читання/слухання творів різних жанрів26

...> *Валентина Гуріна. Папуги*30

...> *Леся Воронина. Пригоди голубого папуги*

МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ.....32

Лексичне значення слова. Словники. Поширення інформації. Медіа. Культура усного і писемного мовлення.

Звукова культура під час читання творів різних жанрів33

...> *Микола Пироженко. Рідна мова*33

...> *Аня Хромова. Драконе, киш!*38

...> *Марія Морозенко. Динозаври*42

...> *Сашко Дерманський. Мрія Маляки*

Будова слова. Корінь. Орфограми, пов'язані з чергуванням голосних звуків. Орфографічний словник.

Виразне читання/слухання колискових44

...> *Оксана Кротюк. Ходить сон*44

...> *«Ой ходить сон коло вікон...»*44

...> *Анатолій Григорук. Українська хата.*45

...> *Василь Сухомлинський. Співуча пір'їнка*49

...> *Оксана Луцевська. Пташка*

Будова слова. Орфограми, пов'язані з чергуванням приголосних звуків. Відмінкові форми слова.
Виразне читання/слухання творів різних жанрів50
 ▶ **Стольний град Київ** (пісня)52

ЧАРІВНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ56

Відмінкові форми слова. Будова слова: суфікс.
Робота з орфографічним словником.
Виразне читання/слухання творів різних жанрів57
 ▶ **Світлана Жук. Цінні скарби**57
 ▶ **Дмитро Павличко. Вітер**59
 ▶ **Півник та двоє мишенят** (українська народна казка)60

Відмінкові форми слова. Будова слова: префікс.
Робота з орфографічним словником.
Виразне читання/слухання творів різних жанрів62
 ▶ **Леся Українка. Літо краснее минуло...**62
 ▶ **Леонардо да Вінчі. Мурашка і пшенична зернина**64
 ▶ **Лідія Компанієць. Буханець**65
 ▶ **Пилип Бабанський. Хліб росте**67
 ▶ **Дмитро Білоус. А хто я?**69
 ▶ **Вода** (українська народна казка)70

Перенос частин слова. Частини основи: корінь, префікс, суфікс. Виразне читання/слухання творів різних жанрів....72
 ▶ **Анатолій Григорук. Як стати чарівником**72
 ▶ **Микола Сингаївський. Дощ із краплі починається**75

ЕНЕРГІЯ76

Лексичне значення слова. Тлумачний словник. Складні слова. Виразне читання/слухання творів різних жанрів77
 ▶ **Андрій Малишко. Буду я навчатись мови**77
 ▶ **Тамара Коломієць. В сон-траві**79
 ▶ **Котигорошко** (українська народна казка)80

Відмінкові форми слова. Уявлення про способи слово-творення. Виразне читання/слухання творів різних жанрів. . .85
 ▶ **Юрій Ярмиш. Блискавка та грім**86
 ▶ **Принцеса на горошині** (За Г. Х. Андерсеном)87
 ▶ **Синь і Вир** (легенда).....89
 ▶ **Микола Сингаївський. Про що говорили птахи і звірі** ...91
 ▶ **Ігор Калинець. Блискавка**92
 ▶ **Дональд Бісет. Про вокзал, що не стояв на місці**93
 ▶ **Наталія Погребняк. Родинне тепло**95

Щиро вітаємо, друзі!

Перед вами новий підручник — «Українська мова та читання». Його герої Сонцезайчик і Краплинка знову запрошують вас до навчання!

ЗІРКОВІ ЗАВДАННЯ

(система диференційованих завдань на компетентнісній основі)

★★★★★ Гра-дослідження «Експеримент»

Мовне явище досліди, експеримент проведи, твердження доведи!

★★★★★ Логічне завдання «Порушена послідовність»

Порушену послідовність відтвори, «п'ять запитань» запиши, історію розкажи!

★★★ Вправа «Словник-помічник»

Тлумачення слова знайди, різні форми запиши, орфограми поясни!

★★ Розвага «Ознаки слова відшукай!»

Букви, звуки назві, склади, наголос знайди, значення поясни!

★ Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»

Потрудись! Виконай послідовно творчі завдання.

Умовні позначки

Слухаю, обмірковую, запитую, розумію

Театралізуємо, імпровізуємо

Читаю, працюю з текстом, пишу

Працюємо творчо в парі або групі

Виконую дослідницьке завдання, презентую

Прочитаймо в хрестоматії!*
Поспілкуймося...

* Хрестоматія сучасної української літератури для читання в 3, 4 класах / укладач Тетяна Стус. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. — 192 с.

Подорожуємо і відкриваємо світ

Мова і мовлення. Одиниці мови. Письменність — уміння читати й писати. Особливості читання творів різних жанрів

Мова і мовлення допомагають людям обмінятися інформацією, почуттями, досвідом, знаннями. Українська мова — державна мова в Україні.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

1. Прочитай текст. Доведи, що це вірш. Визнач його тему та головну думку.
2. Пригадай і розкажи, що ти знаєш про українську мову.

Дмитро Павличко

Рідна мова

Спитай себе, дитино, хто ти є,
І в серці обізветься рідна мова;
І в голосі яснім ім'я твоє
Просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
Ти полетиш, де світу далечизна,
Та в рідній мові буде вся душа
І вся твоя дорога, вся **Вітчизна**.

У просторах, яким немає меж,
Не згубишся, як на вітрах полова.
Моря перелетиш і не впадеш,
Допоки буде в серці рідна мова.

3. Знайди і випиши звертання — слово, що називає того, до кого звертаються. Поясни розділові знаки при ньому.
4. Поміркуй і запиши виділені слова в три колонки: предмет, ознака, дія.
5. Познач на карті України місця, у яких ти побував чи побувала.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Вправа «Словник-помічник»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

- ★ Привітайте експерта з теми дослідження.
- ★ Поміркуйте, чому саме він є експертом із теми.
- ★ Утворіть діалог за малюнком (с. 6).

Слово — одиниця мови, його озвучуємо і пишемо. Кожне слово передає одне чи більше значень (багатозначні слова), уживається в прямому чи переносному значенні.

***** **Інформація від експерта** *****

Подорожуй і відкривай!

У давнину подорожі були головним джерелом отримання відомостей про різні країни, їхню природу, населення. Наших предків спонукала мандрувати ще й потреба освоєння нових територій.

З розвитком засобів пересування суходолом, повітряними чи водними шляхами подорожувати самому, з рідними чи в компанії друзів стало легше й безпечніше. І весь світ тепер чекає на наші відкриття!

Сміливо можемо вирушати в експедицію; ударитися в мандри; йти в похід; тинятися містами; підкоряти гірські вершини; занурюватись у морські глибини; навіть блукати лісами, печерами; прогулюватись парками, заповідниками; вирушати до моря, річкою, у гори; влаштовувати космічні подорожі тощо.

А майже двісті років тому англієць Томас Кук запропонував усім охочим свої послуги в організації цікавих і пізнавальних мандрівок. Так виник туризм.

Туризм — тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних чи інших цілях.

Отож, любителі подорожей, кожна хвилина **дорога**, у **дорогу** до відкриттів!

Є **синоніми** — слова, близькі за значенням, **антоніми** — слова, протилежні за значенням, **омоніми** — слова, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення.

★★★***** **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** *****

- ★ Попрацюй з виділеними словами.
- ★ Підтвердь прикладами з тексту, що синоніми збагачують мовлення.

Кожна мова має словник, що постійно розвивається. Українська мова складається зі слів, створених предками, і слів, запозичених із мов інших народів.

Прочитай текст, відзнач подумки: «знав/знала», «не знав/не знала», «цікаво».

Термін **фотографія** запропонував 1839 року англійський астроном Джон Гершель. У перекладі з грецької мови це слово означає **світлопис**. У сучасній українській мові фотографією називають зображення, зроблене за допомогою фотокамери.

Сьогодні все частіше вживають близьке до нього за значенням слово **світлина**. Окрім того слово **фотографія** можна скоротити до **фото** і вживати його в тому самому значенні.

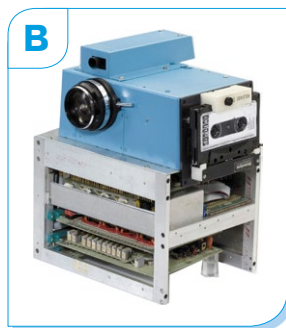
★★★★ **Логічне завдання «Порушена послідовність»** ★★

А
Цифрова
фотокамера,
2003 рік

Б
Дерев'яна
камера,
XIX століття

В
Перший
цифровий
фотоапарат,
1975 рік

Г
Перший
плівковий
фотоапарат,
1877 рік

- ★ Пошукайте потрібну інформацію в різних джерелах і відтворіть послідовність історії розвитку фотоапаратів, запишіть «п'ять запитань».
- ★ Дослідіть і доведіть, що в тексті є слова іншомовного походження, синоніми.
- ★ Доповніть міркування:

Важливим елементом у валізі мандрівника є...

Будь-яка подорож — це перш за все наші враження про побачене, які найкраще передає...

Мовні звуки — найменші одиниці мовлення, які утворюють звукову оболонку слів і так допомагають відрізнити одне слово від іншого.

★★★★★** Гра-дослідження «Експеримент» ★★★★★★

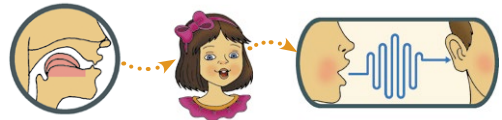
Твердження: мовні звуки утворює людина за допомогою мовленнєвого апарату.

★ Прочитай текст, відзнач подумки: «знав/знала», «не знав/не знала», «цікаво».

Робота мовленнєвого апарату

Мовленнєвим апаратом називається сукупність органів мовлення.

Органами мовлення є частини організму людини, які беруть участь в утворенні звуків мови. Це такі частини людського організму: порожнина рота, язик, зуби, піднебіння, ніс, носоглотка, гортань, голосові зв'язки, губи, нижня щелепа.

Робота органів мовлення, спрямована на утворення будь-якого звука мови, називається **артикуляцією**.

★ Обстеж розташування органів артикуляційного апарату перед дзеркалом.

★ Досліди роботу органів мовлення перед дзеркалом: проспівай свою улюблену пісню та проговори скоромовки.

Бобер на березі з бобренятами бублики пік.

Хитру сороку спіймати морока,
А на сорок сорок — сорок морок.

У чотирьох черепашок четверо черепашенят.

★ Під час розмови, співу голосові зв'язки змикаються. Видихуване повітря тисне на складки, вони починають коливатися. Так виникає звук.

Завдяки злагодженій роботі органів мовлення можливе творення звуків мови.

Їж борщ з грибами і держи язик за зубами.

Мовні звуки на письмі позначають літерами (буквами). Кожна буква має назву. За звучанням назва може не збігатися зі звуком, який передає буква.

★★★★★ Розвага «Ознаки слова відшукай!» ★★★★★★

Олена Пчілка

Як швидко літо проминуло!

Як швидко літо проминуло!
Прийшла осіння пора.
Немов на крилах полинуло
Кохане **літечко** з двора!..

Садок марніє **потихеньку**,
Пожовклі падають листки,
Вітрець не віє вже **тепленько**,
Жене понурії хмарки.

Посох горошок на городі,
Мачок вже **цвіт** давно згубив,
Високий соняшник на грядці
Журливо голову схилив.

- ★ Попрацюй з виділеними словами.
- ★ Відшукай у цих словах і поясни орфограми.

Підказка: пригадай, як перевірити ненаголошені [е], [и] в корені слова та приголосні в кінці складу чи слова.

★★★★★ Логічне завдання «Порушена послідовність» ★★★★★

- ★ Прочитайте! Оксана Луцевська «Літо» (с. 86)
- ★ Чи відповідає послідовність смайликів емоціям, вираженим у творі?

- ★ Запишіть «п'ять запитань» і поділіться своїми враженнями про літо.
- ★ Випишіть речення: *літо що зробило? ким? чим?*
- ★ Поділіть слова для переносу.

Сукупність букв, прийнятих у певній писемності й розташованих в усталеному порядку, називається **алфавітом**. **Український алфавіт налічує 33 літери на позначення звуків.**

★***** **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** *****

1. Запиши з пам'яті алфавіт, а потім перевір себе.
2. З вірша О. Луцевської «Літо» запиши в алфавітному порядку назви предметів: назви істот, потім — неістот.
3. Попрацюй зі словником та довідковою літературою, підтвердь або спростуй твердження: «Знання алфавіту допомагає швидко знаходити потрібні слова в словниках, енциклопедіях тощо». Знайди тлумачення слова *цвіркун* та підготуй повідомлення про цвіркуна (розповідь з елементами опису чи міркування).
4. Попрацюй з оповіданням «Польовий цвіркун і монета» й випиши приклади до наведених нижче тверджень.

Цвіркун польовий

Букви **а, о, у, е, и, і** (6 букв) позначають голосні звуки, букви **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш** (21 буква) — приголосні.

Буква **ь** не позначає жодного звука. Її вживають для позначення м'якості приголосних.

Букви **ї** та **щ** завжди позначають по два звуки. Букви **я, ю, є**, якщо стоять одразу після букви на позначення приголосного, позначають м'якість попереднього приголосного та голосний.

На початку слова, після голосного, після апострофа й м'якого знака вони позначають по два звуки — звук [й] та голосний.

Буквосполучення **дж** і **дз** позначають кожне один звук — [дж] і [дз].

5. Поясни вживання великої літери в тексті «Польовий цвіркун і монета». Випиши власні назви.

Власні назви (прізвище, ім'я, по батькові людей, клички тварин і географічні назви) пишуться з великої букви. **Загальні назви**, які називають багато предметів, пишуться з маленької букви.

Полювий цвіркун і монета

Один мудрий індус мав приятеля з Мілана. Вони познайомилися в Індії, коли італієць приїздив туди зі своєю сім'єю. Міланець заприятелював з індусом і запросив того до свого міста.

Й ось настав день, коли він зійшов з трапа літака на летищі Малпенса, що під Міланом.

Наступного дня приятелі прогулювалися по центру міста. На площі святого Вавила індус затримався і спитав:

— Чи чуєш те, що я зараз чую?

Міланець, трохи здивований, нагострив слух, але змушений був відповісти, що чує шум міста.

— Тут поблизько співає цвіркун, — запевнив індус.

— Де там, тобі здалося, — мовив міланець.

— Мені не здалося. Я справді чую цвіркуна, — наполягав індус і взявся перевертати листя. За якусь хвилину він показав маленького співака.

— Ви, індуси, маєте дуже гострий слух, не те що ми, — визнав міланець.

— Ти помиляєшся, — усміхнувся мудрий індус.

Із цими словами він витягнув з кишені дрібну монетку і кинув її на хідник. Тієї ж миті чотири чи п'ять осіб обернулися і подивилися у той бік.

— Ну як, бачив? — спитав індус. — Супроти цвіркунової пісні дзенькіт монетки прозвучав зовсім тихо. А стільки людей його почуло!

Хочу попросити тебе, аби ти бодай на хвильку прислухався до голосів, на які ми всі перестали звертати увагу. Це ті голоси й ті пісні, що звучать у нас самих та співають нам про блакитне небо і про чисте повітря, про сни і про те, як б'ється серце, про потребу у близькій людині.

(За Бруно Ферреро)

*Добре слово краще, ніж готові гроші.
Справжнього друга за гроші не купиш.*

Письменність — це вміння читати й писати.

Письмо — засіб спілкування, передавання інформації, накопичених знань, досвіду. Мета читання — розважитися, отримати інформацію.

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

Василь Симоненко

Подорож у країну Навпаки

(Уривки)

Лесик, Толя й два Володі
Сумували на колоді.
Лесик **скаржився**: «Хлоп'ята,
Страх як тяжко жить мені —
Слухай маму, слухай тата,
Умивайся день при дні.
Ох, і тяжко жить мені!»
Толя теж сидить бідує,
Вилива **жалі** свої:
«Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...»
А Володя скиглить: «Тато
Змусив квіти поливати...»
І зітхає вся четвірка:
«Як нам тяжко,
Як нам гірко!»

Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь,
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
Цей химерний чоловік:
«Я почув про ваше горе
Й через доли, через гори
Свою бороду волік —

Поспішав мерщій сюди
Виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля
Є чудна одна земля —
Там ні дня нема, ні ночі,
Кожен робить там, що схоче...»
Тут всі четверо до нього:
«Поможіть нам, допоможіть!
Як пройти в оту країну,
Розкажіть нам, розкажіть!»

«Поможу я вам охоче, —
Каже власник бороди,
— Ви на мить заплющіть очі —
Я відправлю всіх туди».
Тільки так усі зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над лісами
Аж під небом понесло!

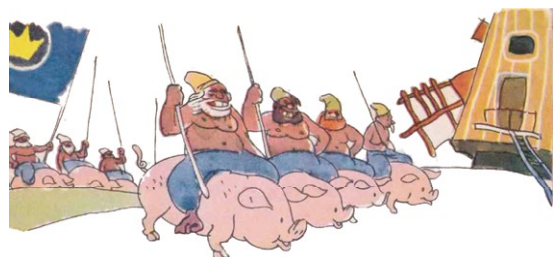
Як розплющили всі очі,
Закричали:
«Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
Що захочу, те й роблю!
Ми потрапили-таки
У країну Навпаки!» <...>

Якось їх біля **млина**
Стріла гвардія чудна —
Ці вояки в штанях синіх
Верхи їхали на свинях.
«Хто такі? — спитав похмуро
Найстрашніший **мацапура**.
— Це перевертні, не діти!
Гей, хапайте їх, в'яжіте!»
<...>

Ждав їх в будці для собаки
Цар Великий Невмивака —
Він найстаршим тут вважався,
Бо сто років не вмивався.
Як побачив цар малих,
Закричав, завив на них. <...>
І дітей всіх чотирьох
Слуги кинули у **льох**.<...>

Пронизав усіх хлоп'ят
Страх нечуваний до п'ят,
Тож всі четверо щосили
У тюрмі заголосили.
І від тих солоних сліз
Льох увесь по швах поліз:
Спершу стіни тануть стали,
Потім двері з цукру впали.
І щаслива дітвора
З криком радісним «ура!»
Задала стрімкого дьору
Од царя страшного з двору.
<...>

І вояки в штанях синіх
Сновигали скрізь на свинях,
Доглядали, щоб малечі
Не було шляхів до втечі.
Ну, а діти, бідні діти,
Стали худнути, марніти,
Стала їх бороти втома,

Закортіло всім додому.
 І зітхала вся четвірка:
 «Як нам тяжко!
 Як нам гірко!»
 Раптом трісь — і перед ними
 Бородань малий з'явивсь.
 Хитруватими очима
 На четвірку він дививсь.
 «Хто із вас додому хоче, —
 Каже власник бороди, —
 Хай лишень заплющить очі —
 Віднесу його туди...»

Тільки всі отак зробили,
 Всіх як вітром підхопило,
 Закрутило, завертіло,
 Заревло і загуло
 Й над степами,
 Над ярами
 Попід небом понесло!
 Як розплющили всі очі,
 Гульк — уже в своїм дворі!

Їх стрічають, обнімають
 І бабусі, й матері,
 І кричать **мандрівники**:
 — Нас тепер ніяким дивом —
 Навіть бубликом красивим! —
 Не заманите ввіки
 У країну Навпаки!

- ★ Попрацюй з виділеними словами.
- ★ Випиши з тексту слова до тематичної групи «Діти» та споріднені до слова *чотири*.
- ★ Зверни увагу на підкреслені сполучення слів. Поміркуй, коли так кажуть.

Фразеологізм — стійке словосполучення, що виступає в мові як неподільний за значенням вислів.

- ★ Створи афішу вистави «Кожна пригода — до мудрості дорога» за мотивами казки.

Числівник називає кількість предметів (два, три) або порядок їх при лічбі (другий, третій) і відповідає на питання *скільки? котрий?*

★★★★★ **Гра-дослідження «Експеримент»** ★★★★★

Твердження: за допомогою слів відповідно до їхнього значення ми членуємо і так пізнаємо навколишній світ.

★ Попрацюй з текстом казки «Подорож у країну Навпаки» і знайди приклади до кожної групи слів.

Назви предметів	Назви ознак предметів	Назви дій предметів	Назви порядку й кількості предметів	Службові слова
Хто? Що?	Який? Яка? Яке? Які?	Що робити? Що зробити?	Котрий? Котра? Котре? Котрі? Скільки?	

Усі слова поділяються на частини мови: **самостійні** (іменник, прикметник, числівник, дієслово) та **службові**.

★★★★★ **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** ★★★★★

Прочитайте! Валентина Вздутьська «Потяги» (с. 55)

- ★ Випишіть з оповідання «Потяги» слова, що називають кількість предметів або порядок їх при лічбі.
- ★ Прослідкуйте, чи є в тексті такі вислови: *усе сиплеться з рук; не чує під собою ніг*. Розтлумачте їх.

★★★★ **Логічне завдання «Порушена послідовність»** ★★

Потяг «Інтерсіті»

Паротяг

Тепловоз

Електропоїзд

- ★ Пошукай потрібну інформацію в різних джерелах, запиши «п'ять запитань» і відтвори послідовність розвитку транспорту.
- ★ Поділися своїми враженнями про подорож поїздом.
- ★ З'ясуй значення слів: *пóтяг — потя́г, бра́ти — браті́*. За змістом оповідання В. Вздутьської «Потяги» склади і запиши речення з цими словами.

Лексичне значення слова. Речення. Текст. Культура мовлення. Малі фольклорні форми: загадки, прислів'я, приказки

Лексичне значення деяких слів допомагає розрізнити **наголос**. В українській мові він вільний і рухомий, тобто може падати на будь-який склад і під час змінювання слова пересуватися. Якщо ви сумніваєтесь, який наголос у слові, слід звертатися до словників.

★★★★★★★★ Вправа «Словник-помічник» ★★★★★★★★★★

★ Відгадай загадку. Запиши відгадку. Доведи, що це слова-омоніми. Поміркуй, коли так кажуть: тримати (держати) за сімомá замками, будувати надхмáрні зámки.

Дмитро Білоус

Слово — старовинна будова

Слово це — старовинна будова з гостряками мурованих веж. Щойно зміниш ти наголос слова — цим одразу будову замкнеш. Що це за слово?

Кам'янець-Подільська фортеця

★ З'ясуй значення слів. Доведи, що це синоніми.

1. Замóк, за́пірка, колóдка, за́стібка, змíйка, бліскавка.
2. Зáмок, форте́ця, пала́ц, пала́ти, бастіо́н, цитаде́ль.

★ Загадай загадку друзям — опиши на вибір два предмети, не називаючи їх.

★★★★ Логічне завдання «Порушена послідовність» ★★★★★

каса пасажир валіза провідник купе
переїзд локомотив **ПОТЯГ** поїзд маневровий
вагон касир колія багаж квиток кіоск

★ Запишіть слова з мапи в алфавітному порядку, поставте в них наголос. Перевірте за словником, чи правильно ви поставили наголос. Чи є серед них синоніми? Підкресліть слова, які запозичені з інших мов.

Речення — одне чи декілька слів, що виражають певну думку. За метою висловлення є розповідні, питальні, спонукальні речення. Емоційно забарвлені речення називають окличними.

★ Прочитай оповідання, правильно інтонуй речення. За допомогою емотиконів познач, як змінювався настрій хлопчика.

Скажи людині: «Доброго дня!»

Лісовою стежинкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок дзюркотить у лісовій гущавині.

Аж тут син побачив, що назустріч їм іде бабуся.

— Тату, куди бабуся йде? — питає син.

— Зустрічати або проводжати, — каже батько. — Ось як ми зустрінемося з бабусею, ти й скажеш: «Доброго дня, бабусю!»

— Навіщо? — дивується син. — Ми ж її не знаємо.

— Скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш навіщо.

— Доброго дня, бабусю! — каже син.

— Доброго дня, — каже батько.

— Доброго вам здоров'я, — відповідає бабуся і усміхається. І хлопчик побачив: усе довкола змінилось.

Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У куцах заспівали пташки — раніше їх і не чути було. На душі в хлопчика стало легко.

— Чому це воно так? — питається син.

— Бо ми побажали людині доброго дня.

(За Василем Сухомлинським)

★★★☆☆☆☆☆☆ Розвага «Ознаки слова відшукай!» ☆☆☆☆☆☆☆

★ Попрацюй з підкресленими словами.

★ Прокоментуй доречність розділових знаків у кінці речень. Знайди і випиши речення зі звертанням, поясни розділові знаки при ньому.

Від теплого слова і лід розмерзає.

Культура мовлення — це дотримання мовних норм, наголосу, слововживання, правил мовленнєвого етикету.

★★★★★ **Гра-дослідження «Експеримент»** ★★★★★

Твердження: **щоб мовлення було доречним, потрібно враховувати, з ким спілкуєшся чи для кого пишеш.**

Попрацюй з оповіданням Василя Сухомлинського «Скажи людині: “Доброго дня!”».

- ★ Визнач тему оповідання.
- ★ Прочитай текст, правильно інтонуй речення.
- ★ Прочитай текст без емоцій, інтонації, заміни виділені слова відповідно на «баба», «привіт» чи «хело».
- ★ Зроби висновок: які слова доречніше використати в тексті?
- ★ Визнач головну думку оповідання.

Під час усного та писемного мовлення важливо дотримуватись мовних норм.

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★ **Інформація від експерта** ★★★★★

- ★ Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

У народі кажуть: **«Хто людей питає, той і розум має»**. Уміння ставити питання важливе для нашого життя. Так уже влаштований наш мозок, що доки немає питання, йому не потрібні відповіді. Запитання «Що? Де? Коли? Як? Чому?» тощо допомагають дізнаватися про нове, досліджувати невідоме й приймати виважені рішення.

Напевно, ви чули прислів'я «Язик до Києва доведе». Як гадаєте, що воно означає?

- ★ Прочитай прислів'я, поясни їх. Поміркуй, як вони допоможуть експертові висловити свою думку.

Хто людей питає, той і розум має.

Людей питай, а свій розум май!

Розумний батько сина спитати не соромиться.

- ★ Утворіть діалог, розтлумачте приказку: «*Наука в ліс не веде, а з лісу виводить*».

Текст — найбільша одиниця мови — завершене усне чи писемне висловлення. Це об'єднані за змістом у логічній послідовності речення, абзаци, розділи.

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

- ★ З'ясуй значення терміна *фотографія*. Прочитай тексти. Доведи, що це слово може бути заголовком до обох текстів.
- ★ Поміркуй: чим подібні, а чим різняться ці тексти?

1. Фотографія — це справжнє диво! Вона зупиняє час і дає змогу насолоджуватися миттю. Завдяки їй незнайоме стає знайомим, далеке — близьким.

2. Фотографія — спосіб одержання зображення на світлочутливому матеріалі за допомогою спеціального оптичного апарата.

- ★ Творчо спиши перший текст. Доповни його розповіддю про будь-яку фотографію.

До тексту можна дібрати заголовок, який містить тему — те, про що повідомляється.

☆☆☆☆ **Логічне завдання «Порушена послідовність»** ☆☆☆

- ★ Прочитайте текст, відзначте подумки: «знав/знала», «не знав/не знала», «цікаво». Доберіть до нього заголовок.
- ★ Поміркуйте, який це текст за метою висловлення.

До терористичного нападу Всесвітній торговий центр складався з 7 споруд. У центрі були дві вежі-близнюки, по 110 поверхів. Сьогодні на їхньому місці споруджено Вежу Свободи та меморіал, присвячені жертвам терактів 11 вересня 2001 року.

- ★ Установіть хронологічну послідовність подій.

2019 рік

2014 рік

1973 рік

2001 рік

- ★ Визначте, до якого фото підійде запис: «Фото зроблено в момент вибуху, на ньому зображено дві вежі-близнюки Всесвітнього торгового центру».

Існують такі види текстів за метою висловлення: текст-розповідь, текст-опис, текст-міркування.

★★★★★** Гра-дослідження «Експеримент» ★★★★★★

Твердження: текст-розповідь — це повідомлення про події, що послідовно розгортаються в часі.

- ★ Прочитай текст, визнач його тему. Доведи, що це текст-розповідь.
 - ★ Прочитай текст за послідовністю кольорів (■ ■ ■ ■ ■).
 - ★ Зроби висновок: текст змінився і повідомлення не зрозуміле.
- 11 вересня 2001 року сталась серія терористичних атак у США.

Терористи-смертники на захоплених літаках атакували вежі Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку і будівлю Пентагону у Вашингтоні.

У результаті жахливого нападу загинуло майже 3 тисячі людей, понад 6 тисяч осіб отримали поранення. Серед жертв теракту були також 12 людей українського походження.

Теракт 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку є одним із найкривавіших злочинів проти людства в сучасній історії.

Зміна послідовності подій зруйнує текст-розповідь.

- ★ Випиши з тексту виділені слова, поділи їх на склади для переносу.

Собака-поводир **Розелла** спала під робочим столом свого незрячого господаря **Хінгсона**. Це на 78-му поверсі в першій вежі **Всесвітнього** торгового центру **Нью-Йорка**.

У цей час почалася атака — літак терористів-смертників ударив у вежу п'ятнадцятьма поверхами вище. Розелла допомогла господарю знайти сходи, незважаючи на дим, розгубленість і шум навколо неї.

Вона вивела свого власника та ще 30 людей на шлях до порятунку з палаючої будівлі. Спуск зайняв більш як годину. Одразу після того, як собака і люди вийшли, вежа обвалилася.

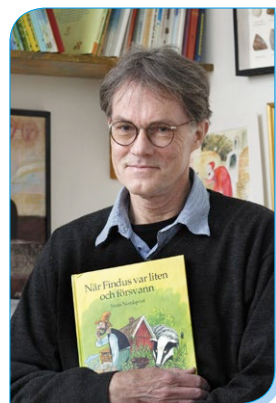
Тексти поділяються на розмовно-побутові, художні, наукові, офіційно-ділові та публіцистичні.

Художня література — це вірші, оповідання, казки тощо, які автори пишуть, щоб розважити читачів, розповісти історію, висловити свої думки.

Свен Нордквіст — популярний письменник та ілюстратор зі Швеції, сучасний класик дитячої літератури. Його історії з авторськими ілюстраціями щирі й людяні. Перша історія з серії про старого фермера Петсона і його тямущого кота Фіндуса, «Іменинний пиріг», зробила ім'я письменника відомим. На цей час серія складається вже з дев'яти чудово ілюстрованих книжок, які популярні в усьому світі.

1. Передбач за назвою твору події.
2. Прочитай уривок із зупинками. Після кожної зупинки записуй передбачення: як розгортатимуться події?
3. Визнач, із якою метою написано твір. Чи належить він до художньої літератури?

Петсон, Фіндус і намет

В одному селі в невеликому будиночку живе чоловік, якого звать Петсон. Якось Петсон шукав пакет із поплавцями, а його котик Фіндус, як завжди, допомагав йому. Петсон вирішив пошукати на горищі. Залізли вони туди з Фіндусом і почали відкривати всі ящики та коробки. В одній коробці Фіндус знайшов пакунок.

Перша зупинка.

Фіндус одразу вирішив на цьому пакунку покататися. Ступить уперед — пакунок котиться назад, ступить назад — пакунок котиться вперед. А якщо бігти, то пакунок котиться швидко-швидко.

— Поглянь, Петсоне! — гукнув Фіндус.

Петсон визирнув із-за ящика.

— Кумедно. Тільки будь обережним, не покотись униз із...
Петсон навіть не встиг договорити.

Друга зупинка.

— Допоможіть! — заволав Фіндус.

Пакунок покотився вниз крутими сходами, й кошеня полетіло за ним услід.

Петсон поквапився на допомогу.

— Як ти, Фіндусе, забився?

— Та-а-ак, — скаржився котик. — Здається, у мене зламані вуха. Як ти можеш тримати в себе на горищі такі небезпечні для життя речі?!

— Це всього лише намет, — сказав Петсон.

— Який іще намет? — похмуро спитав Фіндус.

Третя зупинка.

— Це така хатка з тканини, у ній можна спати, коли йдеш у похід. У гори, наприклад.

Петсон вийняв намет із мішка й розгорнув. Запах тканини нагадав йому, як добре було ходити в похід і спати в лісі на свіжому повітрі... Чи не вирушити куди-небудь із цим наметом?

Четверта зупинка.

Фіндус заліз у намет.

— Хочу спати тут, — оголосив він. — Нам обов'язково треба піти в гори.

— Пропоную обійти озеро й поставити намет на березі. Потім ми будемо рибалити, дивитися, як заходить сонце, і смажити окунів на вогнищі.

— Ур-р-р-ра! Йдемо до озера! — радісно закричав Фіндус.

— Не поспішай. Спершу треба зібрати необхідні речі.

П'ята зупинка.

Нарешті вони вийшли з дому. Першим ішов Фіндус, за ним Петсон. Коли вони проходили повз курник, котик вигукнув:

— До побачення, кури! Ми йдемо в похід у гори й будемо спати в наметі на березі озера. А вам з нами не можна!

— Чому нам не можна піти в похід, Петсоне? Ми теж хочемо спати в наметі на березі озера, — засокотіли кури.

— Ні, — вповів Петсон. — Вам важко буде йти так далеко, ви заблукаєте в лісі, і вас упіймає лисиця.

— Ми хочемо піти з вами! — заскиглили кури.

Петсон побіг швидко-швидко, але кури від нього не відставали.

Шоста зупинка.

Петсон зупинився. Він розумів, що вигляд має безглуздий. Йому треба було щось придумати, щоб відправити курей назад, і він вирішив повернутися додому. Кури повільно йшли за ним.

Петсон рушив до курника й покликав курей:

— Ідіть сюди, мої курочки! Ціп-ціп-ціп! Час уже спати.

Фіндус бігав навкруги й намагався загнати курей усередину, але в нього, звісно ж, нічого не виходило.

— Він думає, що ми зовсім дурненькі. Зараз же день, і ще рано лягати спати. Петсоне, якщо ти підеш у похід, то підемо й ми. Ми залишимося вдома, тільки якщо й ти залишишся.

Що мав робити Петсон?

Ніяк не можна перебалакати десятъох курей.

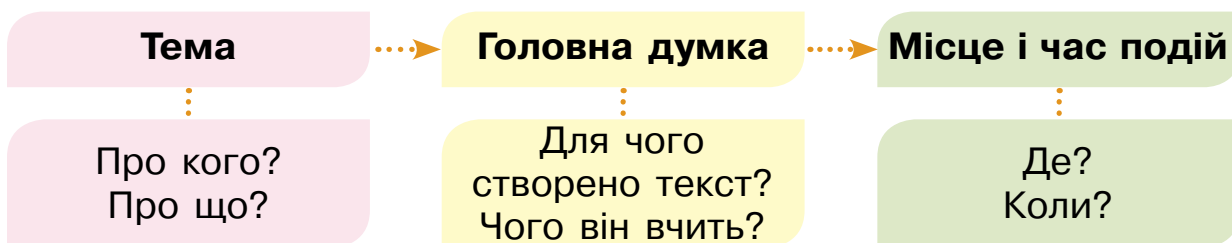
Сьома зупинка.

— Що ж, Фіндусе, доведеться нам піти в похід іншим разом, — засмучено сказав Петсон. — Однаково ми не зможемо зайти далеко.

Фіндус засмутився і став сваритися з курми. Та коли Петсон почав ставити намет у саду неподалік від будинку, всі знову помирилися. Котик допомагав господареві, кури спостерігали, як вони працюють, і скоро намет уже стояв...

(За Свенном Нордквістом)

4. Схарактеризуйте головних персонажів. Схарактеризуйте текст, спираючись на схему.

5. Поміркуйте і створіть пам'ятку «Що потрібно взяти в похід».

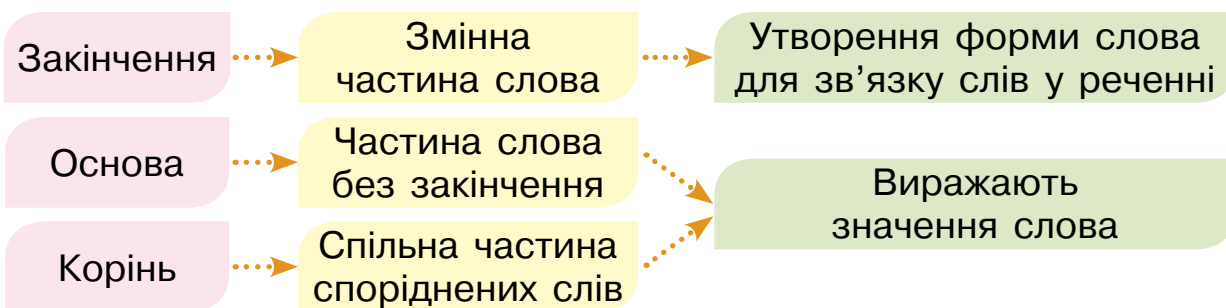
Форма слова. Будова слова.

Малюнок, фотографія, плакат як джерело інформації.

Виразне читання/слухання творів різних жанрів

Слово становить єдність звучання, будови (значущі частини слова) і значення. Установлено порядок виділення значущих частин: закінчення, основа, корінь.

Алгоритм міркування

Як визначити закінчення та основу?	Як визначити корінь слова?
<ol style="list-style-type: none"> 1. Змініть форму слова. 2. Визначте, яка частина слова при цьому змінюється. 3. Визначте, яка частина в усіх формах слова однакова. <p><u>Вод</u>а — <u>вод</u>и, <u>вод</u>о<u>ю</u></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доберіть декілька споріднених (спільнокореневих) слів. 2. Визначте в них спільну частину. 3. Переконайтеся, що ця частина має однакове значення. <p><u>Вод</u>а — <u>вод</u>и<u>чка</u>, <u>підвод</u>н<u>н</u><u>н</u><u>н</u><u>н</u><u>н</u><u>н</u></p>

★★★★★★★★★★ Вправа «Словник-помічник» ★★★★★★★★★★★★

- ★ Попрацюй зі словом *папуга*. Перевір тлумачення. Визнач, яке з них указує на переносне значення слова.
- ★ Склади і запиши два речення, уживаючи слово в прямому і переносному значенні.

1. Лісовий тропічний птах, звичайно з яскравим і різнобарвним пір'ям, здатний наслідувати людську мову.
2. Той, хто не має власної думки й повторює чужі слова.

- ★ За назвою оповідання Лесі Ворониної «Пригоди голубого папуги» (с. 60—63) та малюнками передбач сюжет і персонажів. Прочитай оповідання.

- ★ Намалюй головного героя за власним задумом. Опиши свій малюнок.

Споріднені слова мають однакову за звучанням і значенням частину, яка називається **коренем**. Слова зі спільним коренем називають **спільнокореневими**.

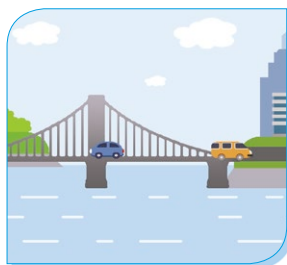
★★★★★ Гра-дослідження «Експеримент» ★★★★★

Твердження: слова, утворені одне від одного або від одного спільного для них слова, обов'язково мають однакову за звучанням і значенням частину (корінь).

★ Прочитай уривок із вірша Григорія Фальковича «Примостився міст до міста».

★ Розглянь малюнки, прочитай слова.

Де хлюпоче хвиля чиста —
Примостився міст до міста,
І, як вечір настає,
Він шепоче про своє:
Про машини многотонні —
Як гули вони гуртом...

Вода, водій, місто, міст

★ Познач значущі частини відповідними позначками.

★ Доведи, що ці слова не можна назвати спільнокореневими.

★ З'ясуй значення слів у тлумачному словнику.

Якщо корінь у словах звучить однаково, але має різне значення, ці слова не спільнокореневі.

★★★★★ Вправа «Словник-помічник» ★★★★★

Прочитай уривок із твору: Леся Воронина
«Пригоди голубого папуги» (с. 60—63).

★ На с. 61 знайди в першому абзаці форму слова *поверх* та споріднене слово до слова *бог*. Визнач їх закінчення, основу, корінь. Чи відбулося чергування в коренях? ([x]//[c']; [г]//[ж])

★ Знайди у другому абзаці на с. 62 споріднені слова до слова *кіт*. Які чергування звуків відбулися в корені? ([т]//[ш]; [і]//[о])

Папуга теж балакає, та людиною не став.

Вимову та правопис слів з ненаголошеними звуками [e] та [и] в корені слова потрібно перевіряти наголосом чи за орфографічним словником.

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** ☆☆☆☆☆☆☆☆

- ★ Швидко, послідовно і правильно назви букви і звуки в словах.

[e] <.....> [и]

Вимовляються з наближенням один до одного!

весна, зима, сестра, листок, темніє, швидкий, герой, апельсин, метро, директор, абрикос, кишенья

- ★ Пригадай, як перевірити ненаголошені [e] та [и] в корені слова, щоб під час письма не помилитися.

☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆ **Інформація від експерта** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆

- ★ Уважно прочитай текст.
- ★ Попрацюй із підкресленими словами: визнач, чи є в них орфограми, чи можеш ти перевірити їх написання без словника. За потреби скористайся словником.

Інформаційне повідомлення

Повідомлення про порятунок їжачка з'явилося на офіційній сторінці ДСНС Миколаївщини. Рятувальники закликали українців не спалювати сміття та сухостій і подумати про бідолашних тварин, які гинуть у вогні.

З вогняної пастки у полі врятували випадкову жертву

- ★ Знайди підтвердження інформації в інших джерелах.
- ★ За змістом повідомлення підготуйте листівку-звернення для вирішення проблеми. Поясніть дорослим, чому не можна спалювати сухостій.

Не роби іншому того, чого не бажаєш для себе.

У коренях під час зміни форми слів та в спільнокореневих словах приголосні можуть змінюватися, тобто чергуватися.

★★★★★★★★ Вправа «Словник-помічник» ★★★★★★★★★★

Прочитай уривок із твору Лесі Ворониної «Пригоди голубого папуги» (с. 60—63).

- ★ Знайди в тексті слова *порох*, *вухо*, *блюдечко*, *клітка*, *пір'їнка*. Визнач у них основу, корінь. Чи відбулося в коренях чергування [x]//[c'], [г]//[ж]?
- ★ Знайди в уривку і випиши споріднені слова та форми слова *папуга*. Яке чергування приголосних звуків відбулося в корені? [г]//[з]
- ★ Доведи, що чергування приголосних відбувається як у корені споріднених слів, так і у формах того самого слова.

[г] — [з'] — [ж]	но__а — но__і — ні__ка бере__ — на бере__і — бере__ок
[к] — [ц'] — [ч]	ру__а — ру__і — ру__ка рі__а — у рі__і — рі__ка
[х] — [с'] — [ш]	му__а — му__і — му__ка ру__ — у ру__і — ру__ати

★★★★★ Логічне завдання «Порушена послідовність» ★★★★★

- ★ Запишіть різні форми слова *папуга*.
- ★ За алгоритмом міркування визначте значущі частини слова.
- ★ Відтворіть послідовність появи кольорів хвилястих папуг.

Природний колір «дикого» хвилястого папуги — зелений. Інші кольори папуги отримали завдяки селекції.

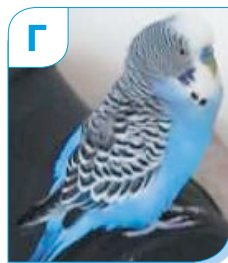
1872 рік
жовтий

1919 рік
оливково-зелений

1935 рік
фіолетовий

1877 рік
блакитний

1916 рік
білий

План — короткий, логічно побудований перелік запитань, які розкривають зміст прочитаного матеріалу, враховуючи всі структурні частини: вступ, основну частину, висновок.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

1. Перечитай із зупинками та передбаченнями уривок із твору Лесі Ворониної «Пригоди голубого папуги» (с. 60—63).

Перша зупинка. Передбач, куди понесло папугу, мов пір'їнку.

2. Прочитай уривок на с. 64—67.

Друга зупинка. Запиши «п'ять запитань» — утвори план тексту: назви події в тому порядку, у якому все відбувалось. Питання сформулюй до відповідей:

1. Антось — хороший оповідач.	3. Антось планує втечу.
2. Страшний сон Антося.	4. Лихо поруч.
	5. Антось у метро.

3. Прочитай уривок на с. 68—69.

Третя зупинка. Випиши з уривка всі можливі форми слів *сумка, мишка, кішечка, нірка*. Добери до них спільнокореневі, познач значущі частини.

4. Прочитай уривок на с. 71—73.

Четверта зупинка. Знайди в листі пані Магди споріднене слово до слова *їздити*. Яке чергування приголосних відбулось? [зд]//[ждж]

5. Запиши слова-ознаки, які характеризують персонажів.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

- ★ Запишіть вірш із пам'яті. Швидко і послідовно назвіть букви і звуки у підкреслених словах, поясніть орфограми.
- ★ Опишіть настрій, почуття персонажів твору та власні емоції, викликані твором.

Валентина Гуріна

Папуги

Дві папуги посварились,
 Але зовсім не журились.
Їх навчили чемні діти
 «Вибач, друзе!» говорити.

Інформація — це відомості, які ми здобуваємо під час читання, спілкування, спостереження, перегляду листівок, плакатів, фотознімків.

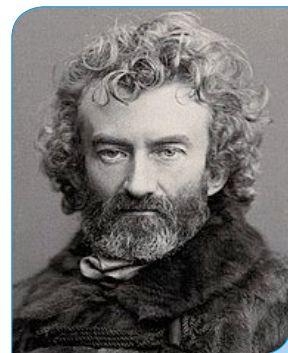
☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

Славетний нащадок козацького роду

Ці світлини зроблені майже 150 років тому. Вони **зберігають** образ відважного мандрівника і дослідника Миколи Миколайовича Миклу́хи-Макла́я. Походив він із **давнього** козацького роду Миклух і все життя пишався тим. «Мої предки родом з України і були **запорозькими** козаками з Дніпра», — зазначив він на бережках книги, яку написали про видатного дослідника **англійські** вчені.

Майже все своє свідоме життя Микола Миколайович подорожував. Багато років він прожив на острові Нова Гвінея: вивчав природу, життя та побут **тубільців**, як тоді називали корінні народи острова. Ім'ям Миклухи-Маклая названі частина **морського берега** і **річка** на острові Нова Гвінея.

- ★ Попрацюй з підкресленими словами.
- ★ Перевір, чи всі слова з м'яким знаком виділено в тексті.
- ★ Поясни, чому деякі слова в тексті написано з великої букви. Випиши ці слова в алфавітному порядку.

Плакат (від фр. *placard* — оголошення, **афіша**, від *plaquer* — наліпити, приклеювати) — велике зображення, яке супроводжує короткий текст.

☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆ **Поспілкуйся з експертом** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

Творче родинне завдання: перегляньте сімейні фото, виберіть найяскравіші, зробіть плакат-колаж «Наші подорожі та відкриття».

Між минулим і майбутнім

Лексичне значення слова. Словники. Поширення інформації. Медіа. Культура усного і писемного мовлення. Звукова культура під час читання творів різних жанрів

Кожна мова має свій **словник**. Що багатший словник, то багатша і різноманітніша мова. Українська мова — одна з найбагатших мов у світі!

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

1. Вивчи вірш напам'ять. Визнач його тему, ідею.
2. Запиши вірш із пам'яті (зробить взаємоперевірку написаного).
3. Схарактеризуй підкреслені слова, словосполучення.

Микола Пироженко

Рідна мова

Чи в радості, а чи в журбі,
Ти поклонишся знову й знову
Тому, хто виплекав в тобі
Оцю співучу рідну мову.

Народ цю мову прикрашав,
Беріг від роду і до роду.
І в ній відбилася душа
Мого великого народу.

У вірші дібрано такі слова, у яких співзвучні закінчення. Ці слова розміщені наприкінці віршованих рядків. Це **рима**.

4. Відвідайте шкільну бібліотеку. З'ясуйте, чи є в ній словники.
5. Познайомтеся з найповнішими словниками української мови.

Друковані та електронні словники

Тлумачні словники сучасної української мови. Перекладні українсько-іншомовні, іншомовно-українські словники. Орфографічні словники. Словники вимови, наголосів, рим. Словники синонімів, антонімів, омонімів. Зведений словник застарілих та маловживаних слів. Словники іншомовних слів. Словники історичні.

★★★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ **Вправа «Словник-помічник»** ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

- ★ Привітайте експертку з теми дослідження.
- ★ Поміркуйте, чому саме машина часу є експерткою з теми.
- ★ Утворіть діалог за малюнком (с. 32).

З прадавніх часів українська мова успадкувала багато назв життєво важливих предметів і явищ. У нашій мові приблизно 90% не запозичені, а успадковані українські слова.

***** Інформація від експерта *****

Між минулим і майбутнім...

Будьмо знайомі! Я машина часу.

Машина часу — фантастичний апарат для здійснення мандрівок у часі! Атрибут численних науково-фантастичних творів. Термін уперше вжив Герберт Веллс 1895 р. у своєму романі «Машина часу».

Думаю, що в недалекому майбутньому зможу бути реальним персонажем. Подорожі в часі — переміщення з однієї часової точки в іншу — цікавлять сучасників. Однак сьогодні хочу, щоб ми поміркували: **чи завжди є минуле і буде майбутнє?**

Нагадаю: минуле є в кожній людині, бо вона змінюється, залишаючи щось позаду. Біографія — це опис життя людини, розповідь про минуле і теперішнє. Минуле є у вулиці, у міста, у країни. Зараз Україна незалежна, а до 1991 року була в складі іншої країни — Радянського Союзу. Минуле є у людства. Сучасна людина відрізняється від предків. Минуле є в планети Земля і в кожного слова, яке може вийти з ужитку чи отримати нове значення.

Проголошення незалежності України

Про минуле можна дізнатися! Воно в архівах, музеях, розкопках, фотографіях, книжках, розповідях свідків тощо. А чи буде майбутнє у планети Земля, в Україні, у твого міста чи села, у природі, у людства і навіть у рідного слова?..

Це питання до кожного з нас!

- ★ Перечитайте підкреслені уривки тексту. Які думки вони у вас викликають? Поспілкуйтеся!

В українській мові є слова, які застаріли, вийшли із загального вжитку і мають сучасні синоніми. Мова збагачується словами іншомовного походження.

★★★★★ **Вправа «Словник-помічник»** ★★★★★

- ★ Прочитай слова.
- ★ З'ясуй за допомогою тлумачного словника їхнє значення. Визнач, які з них застаріли, які — іншомовного походження. Випиши їх у дві колонки.

Фантастика, робот, чадо, проректи, бунчук, машина, перст, гаджет.

Словник слів іншомовного походження — це словник, який містить інформацію про значення та походження іншомовних слів.

- ★ З'ясуй, що таке минуле, теперішнє, майбутнє. Прочитай синоніми до цих слів. Визнач, які з них ми вживаємо найчастіше, які є застарілими.

Минуле — час, який пройшов, події колишнього життя	Теперішнє — яке є, живе, відбувається в час мовлення	Майбутнє — час, що настане; події, життя пізнішого часу
да́вне архаї́чне прожі́те давни́на колі́шне старови́на ді́дівщина (заст.)	ні́нішне суча́сне сього́днішне сьогоде́ння сьогоча́сне	при́йде́шне насту́пне майбу́ття дале́чий дале́ке да́льне при́шлість (заст.)

- ★ Прочитай уривок із казки. Зроби припущення, які слова в ньому є застарілими. Перевір за тлумачним словником.

Колись був у Києві якийсь князь, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Лише один чоловік на ім'я Кирило міг подужати змія. Він був дуже сильним. Як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом...

- ★ Пригадай або з'ясуй, із якої казки цей уривок.

Мова — це засіб обміну інформацією між людьми. Для кращого розуміння інформації потрібно перепитати або уточнити, перефразувати.

★★★★★** Гра-дослідження «Експеримент» ★★★★★

Прочитай! Сашко Дерманський «Мрія Маляки» (с. 96—99).

- ★ Обговори з друзями факти з життя письменника (с. 96).
- ★ Передбач за назвою тему твору.
- ★ Попрацюй з уривком тексту і доведи, що до тексту можна скласти план, який допоможе його переказати.
- ★ Скористайся порадами:
 1. План складай у довільній формі питальними чи розповідними реченнями.
 2. Вдумливо читай текст і фіксуй враження.
 3. Орієнтуйся на абзаци, визначай мікротеми.
 4. Сформулюй пункти плану.
 5. Визнач головну думку твору.
 6. Спробуй переказати текст, керуючись складеним планом.

Під час вдумливого читання варто складати — у думці або на папері — план, що відображає логіку, послідовність викладу.

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★ Інформація від експерта ★★★★★★★★★★★★★★★★★

★ Прочитай текст. Добери до нього заголовок, склади й запиши план.

Фантастика — це художні твори, у яких автори створюють світ, не схожий на наш.

У таких творах дія часто відбувається в майбутньому. Автори припускають, які наукові відкриття зробить людство до того часу і як у результаті зміниться наше життя. Через те таку фантастику називають науковою.

Наприклад, у фантастичних книжках і фільмах люди вільно пересуваються в космосі, відвідують інші планети. Персонажами можуть бути мешканці цих планет або ж дуже розумні роботи, що поводяться як люди.

Медіа — запозичене з англійської мови слово. Це засоби для зберігання і поширення інформації.

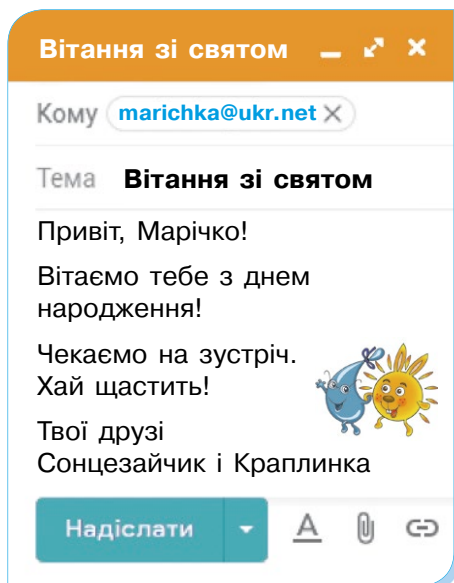

★***** **Вправа «1, 2, 3, 4, 5!»** *****

1. Прочитай текст, відзнач подумки: «знав/знала», «не знав/не знала», «цікаво». Добери до нього заголовок.
2. Поміркуй, який це текст за метою висловлення.
3. З'ясуй значення виділених кольором слів. Випиши спільно-кореневі слова до слова *лист* та усі його форми. Познач спеціальними позначками значущі частини слів.

Перший **лист**, надісланий електронною поштою, було зафіксовано в 1971 році. Упорядником і відправником його був **програміст** Рей Томлінсон. Саме він розробляв електронну пошту в одній комп'ютерній **мережі**, що стала прообразом мережі **Інтернет**. Зміст листа не зберігся (можливо, це була вітальна **листівка**), однак важливість визнана. Лист було відправлено з одного комп'ютера на інший через e-mail (це він тепер листоноша!).

Кожна електронна скринька, або e-mail, має унікальну адресу, яку легко впізнати за спеціальним символом «@» (його називають «равликом» або «собачкою»). Ліворуч від «@» записують ім'я, або **логін**, що складається з латинських літер та цифр без пробілів. А праворуч — назву поштового сайту. Наприклад: *marichka@ukr.net* або *marichka@gmail.com*.

4. Склади інструкцію написання електронного листа. (**Підказка:** адреса, тема, ввічливе слово, текст, увічливе слово, підпис, P.S.)

Латинські літери **P.S.** (*постскріптум*) розшифровуються як «*після написаного*». Ними позначають приписку до завершеного листа.

5. Заповни таблицю «Електронне листування: що добре, а що погано».

Дикція — чітке вимовляння звуків відповідно до фонетичних норм мови.

☆☆☆☆☆☆ **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** ☆☆☆☆☆☆☆

- ★ Прочитай із зупинками, міркуваннями та передбаченням і виконай завдання.
- ★ Знайди і поясни слова, у яких у корені трапляється чергування голосних.

Аня Хромова

Драконе, киш!

Жили собі Юля, мама, тато й дракон.
— Дракон? У моєму місті? — питаєш ти.

— Так, дракон! — відповім тобі я. —
І таке буває.

Але почнімо з початку.

Перша зупинка. Чи таке буває? Що далі?

Одного ранку мама готувала на кухні печеню з грибами. А Юля сиділа за столом

і малювала. Намалювала маму. Потім себе. Потім Юля намалювала, як повіяв вітер і відніс їх із мамою до зеленого лісу. А потім їй захотілося намалювати дощ із грибів.

Але для дощу на аркуші забракло місця.

— Мамо, іди глянь, що я намалювала! — покликала Юля.

— Зараз, сонечко, хвилинку, — мама всипала до каструлі картоплю.

Друга зупинка. А що зазвичай малюєш ти? Що далі?

За хвилинку мама підійшла до Юлі. І побачила: олівці — розкидані, малюнок — зіжмаканий.

— Юлечко, що сталося? — здивувалася мама.

— Ти не хотіла йти! Значить, я погано малюю!

— Мені дуже шкода твого малюнка. Знаєш, усім часом доводиться чекати. Збери, будь ласка, олівці.

— Я — дракон! Гррр! Я не вмію збирати олівці! — загарчала Юля й побігла до кімнати бавитися м'ячем.

— Дракон? — здивовано пробурмотіла їй услід мама.

Третя зупинка. Чи буває таке з тобою? Чи вмієш ти збирати олівці? Що далі?

Мама сказала татові:

— Любий, сходи, будь ласка, до магазину. Скоро обід, а я не маю, чим годувати дракона.

— Але ж є печеня, — не зрозумів тато.

— Дракони не їдять печені, хіба ти не знаєш? Купи принцесу. А краще двох, щоб лишилося ще на вечерю. Якщо свіжих принцес раптом немає, то купи корову. Але цілу, з рогами. Я читала, що дракони ковтають корів прямо з рогами.

Четверта зупинка. Що, на твою думку, їдять дракони? Що далі?

— Я спробую... — пообіцяв спантеличений тато.

— А пообіді нам треба буде їхати шукати якусь печеру.

— Печеру? — здивувалися тато з Юлею.

— Так, печеру, — підтвердила мама. — Дракони не сплять у ліжках для дівчаток і ненавидять ковдри. Нам потрібна сира

й холодна печера в дикому лісі, щоб ми там вклали спати нашого дракона.

— Зрозумів, — сказав тато. — Ну, я пішов.

І тут Юля подумала, що вона більше не хоче бути драконом. Якщо поміркувати, драконове життя їй зовсім не підходить.

— Мамо, тату, я — дівчинка... — сказала Юля.

— А де ж дракон? — запитали мама й тато разом.

— Я його вигнала! Тупнула ногою та сказала: «Драконе, киш!»

— І він полетів? — здивувався тато.

— Утік далеко-далеко? — нахилилася до Юлі мама.

— Так! — засміялася Юля.

— Перемога! — загукали і мама, і тато, і Юля. — Дракон полетів! Наша Юля здолала дракона! Тупнула ногою та сказала: «Драконе, киш!»

- ★ Випиши підкреслені слова, поспостерігай за їх вимовою, постав у них наголос (за потреби скористайся словниками).
- ★ Сформулюй і запиши тему та головну думку твору.
- ★ Заповни таблицю «Що в цих творах спільне, що відмінне».

«Мрія Маляки»		«Драконе, киш!»	
Відмінне	Спільне	Відмінне	Спільне

Для перевірки написання слів із ненаголошеними голосними треба змінити форму слова або дібрати спільнокореневі слова так, щоб сумнівний звук став наголошеним: *весна́* — *вєсна*, *зелєний* — *зєлень*.

***** Інформація від експерта *****

- ★ Прочитай текст і відзнач подумки: «знав/знала», «не знав/не знала», «цікаво».

Про драконів наших днів

★ Ящірки. Численна і найдавніша група плазунів, яка дивним чином зберегла свій доісторичний вигляд. Усього налічується близько 3600 видів. Найбільше цих рептилій мешкає в Південній Америці, Австралії та південній частині Азії.

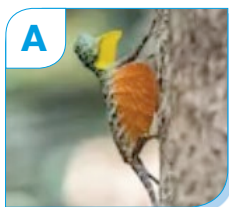
★ Найдрібніший представник — круглопалий геко́н завдовжки всього 33 мм з масою близько 1 г. Найбільший — комодський варан — сягає в довжину 3—4 метри, а важить до 100 кг. Уперше ці гіганти були виявлені в 1912 році на острові Комодо. Звідси і назва великої ящірки.

★ Молох. У цієї ящірки маленька вузька голова, розширений тулуб, потужні лапи з короткими пальцями і невеликий хвіст. Усе тіло тварини, від кінчика носа до кінчика хвоста і пальців, укрите потужними шипами — шкірними виростами. Особливо великі колючки розташовані з боків на верхній стороні шиї, голови і над кожним оком ящірки.

★★★★ Логічне завдання «Порушена послідовність» ★★

- ★ Запиши назви в алфавітному порядку.

Летючий дракон

Хамелеон Джексона

Комодський варан

Зелена ігуана

Василік шоломоносний

- ★ За змістом інформації експерта запиши «п'ять запитань», які стануть планом до твоєї розповіді про сучасних драконів.
- ★ Випиши підкреслені слова, поспостерігай за їх вимовою, постав у них наголос (за потреби скористайся словниками).

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

- ★ Попрацюй з виділеними словами.
- ★ Виразно прочитай вірш.
- ★ За змістом вірша та інформації з довідкової літератури створи мапу «динозаври» з нотатками, що дають відповіді на питання: «Який був на вигляд? Чим харчувався? Як пересувався?»

Марія Морозенко

Динозаври

Стегозавр всі ночі й дні
Носив панцир на спині,
На хвості шипи він мав,
Ними ворогів лякав.

Птеродактиль був крилатим,
Ніби птах, умів літати.
Згори хижо позирав,
Пильно здобич визирав.

Трицератопс був рогатим,
Рогів мав він забагато:
І на носі, й над очима,
Захищався легко ними.

Тиранозавр мав грізний вид.
Їв він м'ясо на обід.
Дуже гострі зуби мав,
Влучно ними полював.

Диплодок заняття мав —
Увесь день траву жував.
Зовні був він як пітон,
Як слон, важив кілька тонн.

Слово **динозавр** походить із грецької мови й означає «страшна ящірка». Динозаври з'явилися мільйони років тому. Їх рештки знайдені на всіх сучасних континентах.

Корінь — однакова за звучанням і значенням частина споріднених слів. У коренях під час зміни форми слів та в спільнокоренових словах голосні та приголосні можуть змінюватися, тобто чергуватися.

★ ★ ★

З роду в рід кладе життя мости,
Без коріння саду не цвісти,
Без стремління човен не пливе,
Без коріння сохне все живе.

(Слова із пісні Ніни Матвієнко та Раїси Кириченко «Сік землі»)

Слово **корінь** має кілька значень. Корінь — частина рослини . Корінь — частина зуба . Корінь — частина слова: корінь.

★★★★★★ **Гра-дослідження «Експеримент»** ★★★★★★

Твердження: **голосні та приголосні можуть змінюватися під час зміни форми слів та в спільнокоренових словах.**

- ★ Запишіть у колонки чи таблицю підкреслені слова з вірша М. Морозенко «Динозаври».
- ★ Змініть форму слів, використовуючи опорні слова *є, немає, радий, бачу, задоволений, міститься на* (для назв предметів і ознак) та *було, тепер відбувається, буде* (для назв дій).
- ★ Доберіть і запишіть до слова *літати* спільнокоренові слова. Позначте корінь. Доведіть, що слова *літо, літній, влітку* не є спорідненими з цим словом (підказка: спорідненими називають слова, що мають однакову за звучанням і значенням частину).
- ★ Доберіть і запишіть до кожного слова спільнокоренові слова. Позначте корінь. Зробіть висновки.

У коренях під час зміни форми слів та в спільнокоренових словах голосні та приголосні можуть змінюватися, тобто чергуватися.

★ Утворіть діалог, використайте в ньому приказки.

*Виривати (вирвати) з коренем. Рубати під корінь.
Дивитися в корінь.*

Будова слова. Корінь. Орфограми, пов'язані з чергуванням голосних звуків. Орфографічний словник. Виразне читання / слухання колискових

Слово складається із **закінчення** і **основи**. До основи входять корінь, суфікс, префікс.

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

★ Впиши слова, спільнокореневі до слова *колискова*. Познач у них значущі частини слова.

Оксана Кротюк

Ходить сон

Ми, українці, — співучий народ. І пісень склали ой як багато! Особливо лагідні й гарні поміж них колискові.

Співаючи колисанку, матуся не тільки присипляє — вона бажає своєму дитяткові щонайкращого. Та й сам уже мамин голос має цілющу силу.

У давнину колискову пісню вважали оберігом. Тому в ній часто співають про кота. Адже, за народними віруваннями, кіт захищає людину від злої сили, бере її неспокій та тривоги.

Добре, коли дитині співають. Тоді вона легко засинає, солодко спить — а отже, росте здоровою і радісною. Певно ж, коли ти був манюнім, тобі теж співали колисанок... Якщо маєш молодших братика чи сестричку, спробуй поспівати їм.

★ Знайди та послухай колискові. Чи є серед них ця?

Ой ходить сон коло вікон

Ой ходить сон коло вікон,
А дрімота — коло плота.
Питається сон дрімоти:
— А де будем ночувати?

— Де хатонька теплесенька,
Де дитина малесенька, —
Там ми будем ночувати,
Дитиночку колихати.

Ой на кота та воркота,
На дитину та й дрімота,
Котик буде воркотати,
Дитинонька буде спати.

★ Проведіть конкурс на найкраще виконання колискових.

Орфограма — місце в буквенному записі, де звук не можна позначити буквою «на слух».

★ Вдумливо прочитай текст, склади і запиши план до нього.

Анатолій Григорук

Українська хата

Ти, мабуть, не раз чув такі вислови, як «українська мова», «українська пісня», «український одяг», «українські страви»... Усе це створено тільки нами, українцями. Це, власне, те, що відрізняє нас від інших народів на землі. Давня українська хата теж, можна сказати, помешкання особливе.

Де було багато лісу, її будували з дерева. В інших краях — із глини. А дах покривали або тоненькими дощечками — дранкою чи гонтю, або ж ушивали соломою. Глиняні хати і ззовні, і зсередини білили. А багато хто, шануючи красу, ще й розписував барвистими квітами.

Долівку теж робили глиняною.

І в літню пору вистеляли пахучим зіллям. Вікна в українській хаті були невеличкі, найчастіше — в одну шибку. Заможніші люди склили їх гутним* склом. А бідніші запинали бичачим міхуром, крізь який денне світло ледь-ледь пробивалося.

Найголовнішою в хаті була годувальниця-піч. Вона і страву варила, і всіх обігрівала, бо правила хоч і за тверду, але теплу постіль. Піч теж любовно розписували веселими візерунками, прикрашали витинанками. Тут-таки при ній були рогачі, без яких не поставиш на вогонь ні чавунця, ні горщика, кочерга вигортати жар і попіл та дерев'яна лопата, щоб саджати хліб.

* *Гута* — так називали в Україні невеличкі підприємства, де виробляли скло.

Привертав увагу в хаті й сволок — дерев'яна балка вповодж усієї стелі. Сволок прикрашали різьбленням. Часто позначали на ньому, якого року хату зведено й освячено. А ще до нього підвішували плетену з лози колицу для немовляти.

Посуд, переважно глиняний, зберігали в миснику. А щоденну вдяганку клали на дерев'яну поперечину — жердку.

На почесному місці — покуті — стояв стіл. Біля нього — лава. Над столом, у вишитих рушниках, висіли образи. А перед ними незгасно горіла лампадка.

Окрім стола, в хаті стояла скриня, часто теж розписана квітами або різьблена. У ній зберігали празниковий одяг, рушники, домоткане полотно, намисто та інші родинні коштовності. Скриню накривали скатертиною чи рябчаком, теж домотканим.

До речі, вишитий рушник, як і святі образи, вважався чудодійним. Люди вірили, що він захищає оселю і її мешканців од будь-якого лиха.

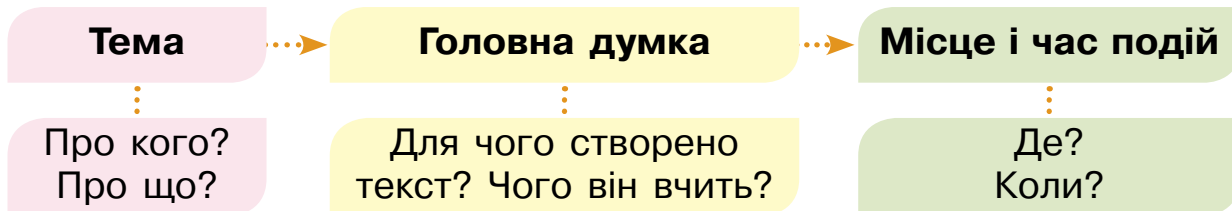
Минає час. Багато що змінюється в нашому житті. Виростають під самісіньке небо новітні хмарочоси. Але найтеплішу пам'ять про українську хату, в якій віками мешкали наші прадідусі й прабабусі, ми збережемо назавжди.

★☆☆☆☆☆☆☆☆ Вправа «1, 2, 3, 4, 5!» ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

1. Попрацюй з підкресленими фразами. Спробуй передати зміст іншими словами (*підказка*: з'ясуй значення маловживаних слів у словниках).
2. Схарактеризуй текст, спираючись на схему:

3. Уяви себе редактором телевізійного пізнавального шоу для дітей. Підготуй короткий сценарій програми за прочитаним текстом. Запропонуй однокласникам та однокласницям узяти участь у шоу (*підказка*: скористайся складеним планом).
4. Випиши спільнокореневі та усі форми слів *Україна, дід, баба*. Познач значущі частини слів.
5. Випиши з тексту п'ять слів, які вийшли із загального вжитку, й відповідні їм сучасні синоніми.

☆☆☆☆☆** Гра-дослідження «Експеримент» ☆☆☆☆☆

Твердження: у словах *ненаголошені голосні [е], [и]* інколи вимовляються однаково.

- ★ Запишіть виділені кольором слова з тексту «Українська хата» в три колонки: назва предмета, ознаки, дії. Поставте в них наголос.
- ★ Прочитайте слова, правильно вимовляйте в них ненаголошені голосні [е], [и]. Позначте корінь у словах і підкресліть у них ненаголошені [е], [и].
- ★ Змініть форму слова чи доберіть до нього спільнокореневе так, щоб ненаголошений голосний став наголошеним (*землі — зéмлі, ушивáли — вші́ли; твердú — твéрдне*).

Під час письма ненаголошені голосні [е], [и] в коренях слів треба перевіряти наголосом.

★ Спиши загадки, встав пропущені букви, добери відгадки.
 З_мою чорне, в_сною й літом з__лене, а осінню жовте.
 Жодного кр__ла не маю, а навколо З__млі й Місяця літаю.
 Без вікон, без дв__рей повна хата людей.

Ненаголошені [е], [и] в корені слова вимовляються наближено один до одного. Якщо слова з такими звуками не можна перевірити наголосом, для перевірки їх написання потрібно використати орфографічний словник.

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Вправа «Словник-помічник»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

- ★ Перевірте визначення терміна.

Телебачення — технологія передавання на відстань рухомих зображень та звуку.

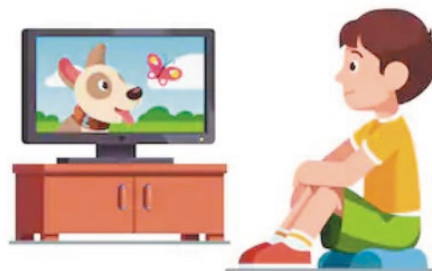
- ★ Схарактеризуйте слово і виявіть орфограми та слова, де звуки [е] та [и] потребують перевірки.

Диктор, телевізор, винахід, передача, диск, публіка, технологія, пристрій, апарат, редактор, реклама, оселя, кабель, дисплей.

- ★ Спираючись на слова, запишіть «п'ять запитань» — утворіть план майбутнього тексту-розповіді «Улюблені родинні телевізійні передачі».
- ★ Відгадайте загадку, запишіть відгадку.

★ ★ ★

На стіні вікно,
Чорне воно,
Кнопку натискаю,
Картинка виникає!

☆☆☆☆☆☆☆☆ **Розвага «Ознаки слова відшукай!»** ☆☆☆☆☆☆☆☆☆

Прочитай! Оксана Луццевська «Пташка» (с. 84)

- ★ Запиши слова з вірша «Пташка» у дві колонки. У першу записуйте ті слова, де звуки [е] та [и] наголошені, а в другу — слова з ненаголошеними [е] та [и]. Ненаголошені [е] або [и] замість букви позначай рисою, щоб не зробити помилку: об_ріг.

[е] та [и] наголошені	[е] та [и] ненаголошені
нитка	спл_ла